

קולקטיבי?

דר' גדי ראונר

אתחיל בוידוי קטן: חודשים אחדים אחרי סיום עבודת הדוקטורט שלי אשר התייחסה לתכנים שנלמדו בכיתות ט' בנושא השואה, שקעתי בהרהורי כפירה ואמרתי לעצמי שהחומר שאספתי ובדקתי לא היה שייך להיסטוריה, אלא לתחום של הזיכרון הקולקטיבי של העם. הייתי משוכנע שדברי המורות שלימדו בכיתותיהן היו אוסף אמירות וקטעים "לא היסטוריים", המורכבים מסיפורים, מיתוסים, קלישאות וקביעות לא בדוקות ומכאן שהמודל המנטאלי אותו חיפשתי אינו התייחס למימד ההיסטורי, אלא למימד של הזיכרון הקולקטיבי.

שאלה זו הוסיפה להטריד אותי במהלך השנים וכיום אני מבקש לשאול את השאלה הבאה: **מה אופיים של התכנים שאנו מלמדים בשיעורי היסטוריה? האם אלה תכנים בעלי אופי היסטורי או שמא מדובר באוסף פרטים המשויכים לזיכרון הקולקטיבי של העם, של המדינה?**

למרות המורכבות של הנושא והידיעה כי קיימים יחסים דיאלקטיים בין היסטוריה וזיכרון קולקטיבי, וכי לא תמיד ניתן להבחין ביניהם בבהירות, אני מתעקש להעלות את השניים אל הזירה ולהעמיד אותם בעימות ובהנגדה. אולי כך העניין יהיה יותר ברור.

ועוד: למיטב ידיעתי שאלה זו טרם נחקרה ואין בשלב הזה ממצאים אמפיריים כלשהם. כל מה שניתן לעשות כרגע הוא לחבר רעיונות אחדים כדי להעלות את העניין למודעות של המורים הבאים ללמד תכנים היסטוריים.

נראה לי חשוב לחזור עכשיו לדברים החשובים של ההיסטוריון הצרפתי **פייר נורה** אשר הבחין בין "זיכרון" ל"היסטוריה". הוא כתב:

"הזיכרון הוא החיים. הוא הנישא תמיד על-ידי קבוצות חיות, ולפיכך הוא מתפתח תמיד, פתוח לדיאלקטיקה של ההיזכרות והשכחה, רגיש לכל השימושים והמניפולציות, יודע תקופות חביון ארוכות ופרצי-חיות פתאומיים. **ההיסטוריה** היא השחזור הבעייתי והלא-שלם תמיד של מה שכבר איננו. **הזיכרון** הוא תופעה אקטואלית תמיד, קשר שנחוה בהווה הנצחי; **ההיסטוריה** היא ייצוג של העבר. בהיותו רגשי ומאגי, **הזיכרון** מסגל לעצמו רק את הפרטים הנוחים לו; הוא ניזון מזיכרונות מטושטשים, מחוברים זה לזה, מקיפים או מרחפים, פרטיים או סמליים, מגיב לכל יחסי העבר, לכל המסכים, לצנזורה או להשלכות (פרויקציות). **ההיסטוריה**, כיוון שהיא פעולה אינטלקטואלית ומחלנת, מזמינה ניתוח ושיח ביקורתי. **הזיכרון** ממקם את ההיזכרות בתחום הקודש, **ההיסטוריה** מנערת אותו משם, רושמת הכול בפרוזה. **הזיכרון** נובע מקבוצה שהוא מלכד. ועל כן, כמו שאמר אולבואקס, מספר הזיכרונות רב כמספר הקבוצות; ומעצם טבעו, **הזיכרון** הוא מרובה, אך מפותח, קולקטיבי ואינדיווידואלי. **ההיסטוריה**, לעומת זאת, שייכת לכולם ואף לא לאחד, תכונה המכשירה אותה לייעודה האוניברסאלי. **הזיכרון** מכה שורש בקונקרטי, במרחב, במחווה, בתמונה ובחפץ. **ההיסטוריה** קושרת עצמה רק לרציפים חולפים, להתפתחויות וליחסים בין הדברים. **הזיכרון** הוא מוחלט, ואילו **ההיסטוריה** אינה מכירה אלא ביחסי".

בין זיכרון להיסטוריה, זמנים, 45, 6, 1993.

ההנגדה חשובה כדי למתוח קו דמיוני בין שני הקצוות. כך נוכל לדמיין את המסע הדמיוני שעושים התכנים ההיסטוריים, מסע המתרחש מספרייתו של המורה וממחברות האוניברסיטה או המכללה בהן למד את הנושאים ההיסטוריים מפהם של מיטב המומחים בתחום, דרך ספרי הלימוד להיסטוריה ועד למילים שהוא מוציא בכיתה. בן עמוס (2002) טוען כי התכנים ההיסטוריים בבית הספר עוברים תהליך של **השטחה** ו**האחדה** ואני מרשה לעצמי לומר שבמסע זה מתרחשת הפחתת האופי ההיסטורי על חשבון **האופי המיתי** של האירועים.

כך מתרחשת הנחלת המורשת והחינוך הערכי: דרך משפטי מחץ שמסכמים נושא ומביאים הערכות ושיפוטיות ערכיים לגבי צדקתנו ההיסטורית, טעותם של האחרים, רצונם טוב של השליטים ואינטרסים הצרים של הקובצות המתנגדות, האמת האחת והיחידה של המאבק והשקר של האחר.

למיטב הבנתי לימודי היסטוריה בבית הספר נועדו למלא תפקיד אחר לגמרי: להציג מורכבות ויחסיות, שונות והבדל, ארעיות. היסטוריה היא סיפורי חיים של בני אדם כמוני וכמוך שהתמודדו עם קשיים, שיזכו להצלחות...נשים וגברים, ילדות וילדים, כאן או שם, בני אדם שהאמינו, ששלטו ונשלטו, שאהבו ושנאו...לסיפורי החיים האלה יש בכוחם להגדיל ולטפח את מחסן ההתנסויות האנושיות של הלומדים, את הבנתם ואת ליבם. הרצון לחנך ולהנחיל מייבש את הים.

אך אומר זאת בחדות: נראה לי כי לנו, ליהודים, יותר מדי זיכרון קולקטיבי ופחות מדי היסטוריה. ולכן, נראה לי חשוב לצבור כוח כדי לאזן את המאזניים. אנחנו כמורים להיסטוריה חייבים ללמד את המקצוע ולהיות נאמנים לדיסציפלינה. עלינו להיכנס לכיתה ולהיות מודעים להבדל בין זיכרון לבין היסטוריה.

מודע אני לצורך בסיפורים ובמיתוסים הלאומיים, לאלה שנועדו ללכד את העם, לאחד אותו סביב מוקדי גאווה (מעטים מול רבים, למשל) וסבל (השואה, למשל). אך יש להבהיר ולומר זאת בגלוי: מהו מיתוס ומה תפקידו !!

אינני שולל את העיסוק בזיכרון הקולקטיבי ובמיתוסים הלאומיים, אך נראה כי אנחנו נוטים לטשטש וטוב נעשה עם נהיה מודעים לכך ונמתח קווים מפרידים ביניהם.